

1. Smysluplné vzdělávání

Tato kapitola pojednává o tom, k čemu může dle mého názoru školní docházka sloužit, co si děti po jejím absolvování mohou do života odnést. Zamyšlení nad smyslem je také jedním z důvodů, proč píši o zážitkové pedagogice – mým hlavním cílem není vymyslet aktivity, které spadají do kategorie zážitkové pedagogiky, nýbrž vzdělávat žáky tak, aby mi to dávalo smysl. Zážitkovou pedagogiku pak vidím jako jednu z metod, která k tomu může vést, a proto se jí v této práci věnuji.

Tuto kapitolu chápu jako můj osobní pohled na práci učitele, roli školy a vzdělávání obecně. V textu se odráží přesvědčení, které vychází z víry v existenci Boha, jenž stvořil celý vesmír i lidi v něm, a z víry v to, že lidi stvořil s určitým účelem (viz kapitola 1.2). Vzdělávání pak má pomáhat tento účel naplňovat. Nicméně, jak ukáží, velká část myšlenek se shoduje s obecně uznávaným pohledem na to, jak by školy měly vzdělávat a rozvíjet žáka, uvedeným v platných dokumentech. Velká část textu je tedy aplikovatelná i pro učitele v sekulárním prostředí. V dalších kapitolách, které popisují teoretická východiska i praktické výstupy práce, již vycházím z tohoto společného základu.

1.1 K čemu mi to bude?

Nejedno dítě se po hodinách strávených ve školní lavici nebo při nekonečném učení se na další a další test ptá: „K čemu mi to bude?“ Povinná školní docházka činí kolem 13 000 hodin [1], to je vysoké číslo. Je tento čas využit smysluplně? Čemu nás naučil? Připravil nás na život?

Názvosloví chemických sloučenin, slavné bitvy, durové a mollové stupnice, psaní esejů... škola nabízí spoustu zajímavého z různých oborů. Ale stačí to? Bude-li žák excelovat v počtech, ale selhávat v komunikaci s druhými, v porozumění jim a sám sobě, stačí to? Nejsou důležitější věci v životě, než znalosti z jednotlivých oborů?

Vím, že žáky chci učit fyzice, ale také vím, že bych jim skrze to ráda předala určité hodnoty do života, pomáhala jim utvářet to, jací chtějí být (možná spíš objevit to, kým jsou), jak se chovat k ostatním apod. Ráda bych jim předala něco, co má smysl přesahující to, aby měli širší obzory a mohli se dobře uplatnit v práci. Je krásné ukazovat rozmanitost předmětů, žáci tím mohou více objevit sami sebe a to, čím se chtějí v budoucnu zabývat. Ale stále se mi to zdá málo.

1.2 Smysl

Následující odstavce popisují, co pod smysluplností vyučování vidím. Ztotožňuji se s tím, jak o smyslu vzdělávání píše Komenský – školy označuje jako „dílny lidskosti“ ([2], s. 88) a celé vzdělávání staví na křesťanství a Bibli (více viz následující odstavce).

V Bibli se píše, že člověk byl stvořen „k obrazu Božímu“, podobný Bohu (Gen 1,20) – tedy veskrze dobrý – a pro vztah s ním. Následně ale člověk padl, do jeho srdce vešlo zlo a hluboký vztah s Bohem byl porušen (Gen 4). Člověk je tedy

ontologicky (ze své podstaty) dobrý, morálně špatný ([3], s. 34). Smyslem života pak je odrážet svým charakterem Boha, navracet se k tomu, kým byl člověk ve své jedinečnosti stvořen, potlačovat to špatné. A činit tak s důvěrou v to, že Bůh má s každým jednotlivcem plán, který je dobrý. Komenský k tomu píše: „Jsme uvedeni na svět (...) abychom sloužili Bohu, tvorům a sobě; a abychom požívali rozkoše (*tj. radovali se*) z Boha, tvorů a z nás samých“ ([2], s. 89).

Smysl vyučování by pak měl být podřízen smyslu celkovému. Komenského označení škol „dílny lidskosti“ ukazuje na místo, kde je člověk kultivován a vyváděn ze „samosvojnosti“ (termín používaný Komenským pro zahleděnost do sebe samého), škola člověka uvádí zpět do vztahu s Bohem. „Člověk se učí jednat, rozhodovat a zodpovídat nejen s ohledem na sebe samého“ ([4], s. 101). Blízký vztah s Bohem implikuje lásku k bližnímu, zdravý pohled sám na sebe i zodpovědné starání se o svět.

Nejen Bible, ale i sekulární zdroje nás vedou k tomu, že vyučování má vyšší cíl než vědomosti. Podívejme se do *Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání* (dále jen „RVP“) [5] – ten uvádí mezi cíli základního vzdělávání jak „poskytnutí základu všeobecného vzdělávání“ (orientovaného primárně na praktický život), tak i „utváření a rozvíjení klíčových kompetencí“. Kompetencemi je myšleno souhrnné označení „vědomostí, dovedností, schopností, postojů a hodnot důležitých pro osobní rozvoj a pro uplatnění každého člena ve společnosti“ [5]. Tedy také mluví o potřebě žáky někam vést, předpokládá, že si kompetence školní docházkou žáci osvojují (tzn. předtím od nich byli vzdálenější) – což je myšlenka podobná *kultivaci člověka* zmíněné výše.

V následujícím seznamu popisují, jak vidím ideálního žáka, čemu by ho v ideálním případě mohlo vzdělávání naučit vzhledem k Bohu, k druhým, k jemu samému a ke světu. O vztahu k Bohu píše také již zmíněný Komenský, např. můžeme číst: „Zcela a bez výjimky o to nutno usilovati, aby ve školách (..) Bůh byl milován ze srdce.“ ([2], s. 88) Vztahu k Bohu jistě nejde žáka úplně naučit či ho k němu donutit, ale je možno (dle Komenského i mě) ho k jeho budování vést. Seznamem chci ilustrovat, co vnímám pod smysluplným vyučováním, nechápu ho jako kompletní výčet všeho důležitého. Také uvedené rozdělení je jen jedním z mnoha možných. Odráží křesťanský pohled, vychází ze seznamu, který jsem já a další účastníci programu pro křesťanské učitele *Jeremiáš* [6] dali dohromady, ale má v sobě zakomponované i kompetence z RVP ([5], Klíčové kompetence).

Co splňuje ideální žák:

1. Vztah k Bohu: Žák vidí Boha jako svrchovaného, majestátního a mocného, ale také osobního a milujícího. Ví, že Bůh je dobrý, ví, že mu může naplno důvěřovat, ví, že je pro Boha důležitý a že Bůh touží po vztahu s ním. Má Boha v úctě, vždyť Bůh ho nesmírně převyšuje, je Bohu poslušný a zároveň ho ze srdce miluje a uctívá.
2. Vztahy s druhými lidmi: Žák ví, že jsou pro něj vztahy důležité, záleží mu na ostatních, vidí jejich unikátnost, to jak ostatní odráží Boha. Učí se druhým naslouchat, je ochotný pomoci i si umí o pomoc říct, umí stanovit hranice. Je trpělivý, milosrdný, nesoudí druhé, je citlivý a ohleduplný, umí odpustit, řeší konflikty (neutíká před nimi), má druhé v úctě. Učí se diskusi, oceňuje zkušenosti druhých, bere v potaz jejich perspektivu.

3. Vztah k sobě samému: Žák ví, že má nezastupitelnou roli v Božím příběhu, je samostatný, zná svou cenu, ví, že je jedinečný, kreativní. Zároveň si je ale vědom své porušenosti a malosti, což ho vede k pokoře. Nebojí se změny, nebojí se udělat chybu (vidí ji jako možnost růstu). Nemusí si na nic hrát, nezakládá svoji identitu na ostatních nebo na výkonu, nerozhodí ho kritika, zdrojem jeho jistoty je Bůh. Jedná svobodně, je odvážný, nebojí se jít proti proudu. Prožívá pokoj a vděčnost, žije „tady a teď“. Prožívá pozitivní a negativní emoce, ví o nich. Dá se na něj spolehnout, je věrný, je si vědomý zodpovědnosti za svá rozhodnutí.
4. Vztah ke světu: Vnímá zodpovědnost vůči světu, ve kterém žije, vnímá jeho komplexnost, velikost, je mu ukazatelem na Stvořitele (Boha). V činnostech je vytrvalý, vidí smysl v tom, co dělá. Samostatně pozoruje a experimentuje, zkoumá, klade si otázky, učí se řešit problémy. Uvádí věci do souvislostí, učí se abstrakci a nadhledu. Umí srozumitelně formulovat svůj názor. Zajímá se, umí vyhledávat a třídit informace, přemýšlet nad nimi kriticky a využívat je v praktickém životě.

Z popisu ideálního žáka chci zdůraznit několik hodnot (výčet byl opět vytvořen účastníky programu *Jeremiáš*), které vnímám jako klíčové. Jsou to: *vztahovost* (člověk je vztahová bytost, důležitost vztahů), *zodpovědnost*, *svoboda*, *odvaha*, *opravdovost* (autenticita, bytí sám sebou), *víra* (důvěra Bohu), *vytrvalost* a *kreativita*.

Proč je zmiňuji? Vědomí hodnot, které učitel chce žákům předat, vnímám jako základní stavební kámen jeho výuky. Od hodnot se odvíjí formulace názorů, postojů, volba aktivit, které by je mohly rozvíjet. Učivo nám poskytne inspiraci při vymýšlení konkrétních činností, prostřednictvím učiva můžeme vytvářet příležitosti pro učení hodnot. Tak tedy přecházíme od abstraktních hodnot ke konkrétním činnostem, dovednostem, znalostem.

1.3 Učivo

Konec předchozí kapitoly nabízí jiný pohled na učivo. Není vnímáno jako cíl, ale spíše jako prostředek [5], [7].

Je-li si učitel jist tím, co chce žákům předat, může na tom vybudovat konkrétní aktivity s využitím učiva daného předmětu – učivo poskytne inspiraci při vymýšlení konkrétních činností. Chceme-li učit žáky kupříkladu to, aby uměli formulovat svůj názor, naslouchat, diskutovat apod., potřebujeme předmět diskuse. A konkrétní učivo nám dává nepřeborné množství témat, na kterých lze diskusi stavět. Přemýšlení nad hodnotami také pomůže rozlišit mezi tím, jaké učivo je důležité, jaké nikoliv, jednoduše položením si otázky „K čemu to žákům bude?“

Abychom naučili žáky řešit konflikty, nestačí jim o nich povídat, abychom je vedli k zodpovědnosti, nestačí jim říci, že zodpovědní mají být. Tichý, český pedagog, k tomu říká: „Nejpodstatnější složka formování mladého člověka nastává v průběhu činností. Ideálně těch, které realizuje s někým druhým.“ ([7], s. 81) Dále píše: „Motivaci k poznávání nových věcí nacházíme nejčastěji ne hledíce na popsanou tabuli, ale při experimentech, terénních průzkumech, situacích, kdy sami druhým téma vysvětlujeme, při řešeních problémů, při exkurzích na místa, „kde se to dělá“ a kde jsou nadšení lidé, kteří mají k tématu vztah.“ ([7], s. 86)

S ustoupením od toho, že množství učiva, které žák zaslechne, je to nejdůležitější na vzdělávání, se nám naskýtá široké pole možností. Přichází důraz na vlastní aktivitu žáků, kteří musí vstupovat do situací, skrze které se učí, nestačí jim jen poslouchat výklad učitele.

1.4 Výuka fyziky

Zmínila jsem smysl výuky i to, jakou roli v něm hraje učivo. Podívejme se konkrétně na výuku fyziky – co ta může nabídnout? Níže uvádím možné odpovědi na tuto otázku, nejedná se ale o kompletní výčet.

Prvním, co mám s fyzikou spojené, je krása a nespočet příležitostí pro to žasnout. Čím více objevuji a pozoruji svět, tím krásnější mi připadá. Vidím rozmanitost, jedinečnost. Vztaženo k hodnotám: Vnímám velikost Boží, úctu k němu (*víra*), učím se všimát si, být přítomná (*opravdovost*), všímání si jedinečnosti a rozmanitosti v přírodě mě vede i k tomu vidět unikátnost v lidech (*vztahovost*). Také spatřím-li krásu v přírodě, vede mě to k *zodpovědnosti* při starání se o ni.

Fyzikální zákony v sobě ukrývají velký řád, uspořádanost, opět mě vedou k Bohu (*víra*), učí mě, že spolu věci souvisí a že mají smysl – podobně jako životy lidí jsou provázané a každý má unikátní roli, smysl (*vztahovost, víra*).

Díky fyzikálním poznatkům se mohou žáci *zodpovědně* starat o svět (když mu více rozumí, mohou se o něj lépe starat), také fyzikální znalosti nabízí způsob, jak vyjádřit lásku k druhým (*vztahovost*) – např. aplikace v medicíně. Uvádím pozitivní aplikace fyziky, příležitosti pro žáky, jak dobrou v nich dovolit se vyjádřit. Samozřejmě existují i aplikace škodlivé, které lidské životy ničí a lásku neprokazují – zde odkazují na dříve zmíněnou morální zkaženost v srdci člověka, kterou se (nejen) škola snaží kultivovat.

Pokusy ve fyzice a fyzikální měření mohou učit *vytrvalosti, kreativitě, odvaze*. *Kreativita* se ve fyzice buduje jednoduše – tím, že žáci bádají, zkoumají, objevují, aplikují poznatky, vymýšlejí možná řešení...

Diskutujeme-li s žáky, učíme je formovat svůj názor, srozumitelně se vyjádřit (*zodpovědnost, svoboda, odvaha*), poslouchat druhé a reagovat na ně (*vztahovost*). Vytváření a ověřování hypotéz vede ke *kreativitě a svobodě*.

Mohlo by se zdát, že chce-li učitel vést žáky k hodnotám, může mu k tomu posloužit výuka fyziky stejně dobře jako jakéhokoliv jiného předmětu, a že tudíž fyzika jako taková není důležitá. Podle mého názoru tomu tak není, na což ukazují například odstavce o zodpovědné péči o svět nebo o projevení lásky druhým. Také fyzika těm žákům, kterým je blízká, může pomoci najít, čím jsou jedineční a jak se mohou podílet na Božím plánu pro ně konkrétně (což může vést například k práci ve fyzikálním oboru, kde znalosti z fyziky potřebují).

1.5 Křesťanské a sekulární školy

Myslím, že s většinou ze zmíněných hodnot (když ponecháme stranou víru v Boha) se ztotožní jak křesťanský, tak nekřesťanský učitel a popis ideálního žáka je (kromě bodu o vztahu k Bohu a dalších návazností na něj) v souladu s klíčovými kompetencemi. Pohled na výuku se liší v tom, zda učitel má, nebo nemá za cíl předávat žákům víru, a také v tom, z čeho je důležitost zbytku hodnot

odvozena. O víře a o vztahu k Bohu píšu proto, že jsou pro mě osobně důležité – při učení na křesťanských školách je o nich mluveno explicitně, v sekulárních školách je prostor pro ostatní hodnoty a o křesťanství (i o víře obecně) je obvykle mluveno jako o jedné z mnoha alternativ pohledu na svět a na život.

Ve zbytku práce se zaměřuji právě na ty hodnoty, na které se může cílit jak v křesťanské, tak v sekulární škole.

1.6 Souvislost se zážitkovou pedagogikou

Předávání hodnot žákům a učení je kompetencím je vysoký cíl. Pro jeho naplnění je nutné hledat vhodné učební metody. V [8] se dočteme, že: „Zážitková pedagogika je metoda, která se pro rozvoj klíčových kompetencí hodí velmi dobře, právě proto, že kompetence mají činnostní povahu – potřebujeme je reálně provádět, abychom si je osvojili.“ Je tím odkazováno na fakt, že v zážitkové pedagogice je do popředí stavěn autentický zážitek žáků. Blíže o tomto tématu pojednává následující kapitola.

Vnímám, že zážitková pedagogika je metodou, která má při zaměření se na hodnoty a kompetence hodně, co nabídnout. Asi není možné ji ve škole uplatňovat stále ani není jedinou správnou metodou. Ale já jsem si zvolila se jí věnovat právě proto, že v ní vidím veliký potenciál, jak žákům předávat „něco více“. Nabízí mi prostředky, jak učit o lidech, o vztazích, o úctě, respektu, zodpovědnosti...

Seznam použité literatury

- [1] Škola celým srdcem: (sebe)poznání skrze společenství. Dostupné online [cit. 25.3.2020]: <https://www.celymsrdcem.cz/>.
- [2] Jan Amos Komenský. *Didaktika Velká*. Druhé vydání. Praha: Dědictví Komenského, 1930.
- [3] Jan Hábl. *I když se nikdo nedívá: fundamentální otázky etického vychovatelství*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2015. ISBN 978-80-7465-187-8.
- [4] Jan Hábl. *Lekce z lidskosti v životě a díle Jana Amose Komenského*. Druhé vydání. Praha: Návrat domů, 2011. ISBN 978-80-7255-260-3.
- [5] MŠMT. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání* [online]. Dostupné online [cit. 21.3.2020]: <http://www.msmt.cz/file/43792/>.
- [6] Jeremiáš: Program pro křesťanské učitele zaměřený na srdce. Dostupné online [cit. 25.3.2020]: <https://www.celymsrdcem.cz/jeremias/>.
- [7] František Tichý a kol. *Výchova jako dobrodružství: To se v té Přírodní škole učíte na stromech?* Semily: Nakladatelství GEUM, 2017. ISBN 978-80-87969-31-1.
- [8] Lucie Slejšková, Petra Drahanská, Jana Langrová a Renáta Trčková. *Škola zážitkem: zážitková pedagogika při výuce klíčových kompetencí a hodnocení žáků*. Prázdninová škola Lipnice, 2011. ISBN 978-80-260-1046-3. Dostupné online [cit. 9.4.2020]: <https://www.ps1.cz/materialy/>.